

PATAKI JENŐ (1857–1944):

A KOLOZSVÁRI ORVOS-SEBÉSZI TANINTÉZET

A szöveget és annak digitalizálását ellenőrizte: Gazda István

Adatok a tanári kinevezésekhez¹

Erdély fővárosában az orvos-sebészi tanintézetet tudvalevőleg Mária Terézia királynő állította fel 1775-ben, január 26-án kelt rendeletével. Ez intézethez csak egy tanárt nevezett ki *Laffer József* személyében, ki egymaga tanította a bonctant, sebészetet és szülészetet. Már a rákövetkező évben, 1776. november 7-i leiratában megígérte ugyan a tanítószékek szaporítását, nevezetesen a vegytan, növénytan, élettan és kórtan számára egy-egy tanár kinevezését, de ezt a tervezett intézkedést az 1777. évi augusztus 27-én kelt leiratával „egyelőre függőben hagyatni” rendelte. Így írja Maizner, s ezt olvassuk Márki Sándornak ’Az egyetem eszméje Erdélyben’ c. értekezésében. De hogy a szándék komoly volt s ez irányban történtek is lépések, azt a városi levéltárban levő guberniális leiratokból tudjuk.

Az erdélyi Gubernium ugyanis 1777. április 8-án keltezett átiratában értesíti a városi tanácsot, hogy Ő Felsége – a múlt évi november 7-én kelt leirata értelmében – közölte legmagasabb határozatát, mely szerint a professzor urakat a tartományi kasszából fizetendő 1000 forinttal kinevezni szándékszik, mégpedig már ebben a tanévben egyet a kémiára és botanikára, egyet pedig az anatómiára. A physiologiai tanszéket az azutáni 1778–79-i évre, a pathológiáét a 1779–80-i évre fogja betölteni. Elrendeli, hogy az előbbi két tanszékre már most, május hó végére hirdessék ki a pályázatot s a város tegye meg ajánlatát tekintet nélkül a vallásra s az egyetemre, amelyen a fokozatukat kapták. Elsősorban az erdélyiek jönnek tekintetbe, ha ilyeneket alkalmasnak találják. Mindazonáltal megkíváncsit, hogy nem csak az orvosi tudományban, hanem abban is legyenek jártasok, ami a Kollégiumhoz tartozik s hogy részletesen ismerjék azt az anyagot, amit elő akarnak adni. Ő Felségének végre határozott akarata, hogy nem csak az Erdélyből pályázók, hanem a más professzorok is a kijelölt terminusra Bécsben a fejedelmi udvarban jelenjenek meg.

A városi tanács élt is jelölő jogával s felterjesztését április 30-án megtette:

„Jelentkeztek: *Pataki Sámuel* úr a bölcsészet tanára s 18 év óta a kiválóbb gyógyításokkal jeleskedő gyakorló orvostudor a kórtanra.

Barra Ferenc úr 12 év óta gyakorló orvostudor a vegytan és növénytanra.

Szegedy Sámuel úr 5 év óta gyakorló orvostudor a bonctanra mindazonáltal útiköltségre támogatást kér. Ajánlandó.”

---

¹ Forrás: Pataki Jenő: Adatok a tanári kinevezésekhez a cluji orvos-sebészi tanintézetben. = Orvosi Szemle 8 (1935) No. 2. p. 50. + Pataki Jenő: Az orvos-sebészi tanintézet. = Orvosi Szemle 8 (1935) No. 2. p. 65.

Szegedről megemlítjük, hogy Kolozsvárt született 1740-ben, orvosi diplomát 1772-ben szerzett Utrechben s abban az időben Torda megye physikusa volt.

Már május 13-án újabb leirat érkezik a városi tanácshoz, melyben jelzi a Gubernium, hogy a két felállítandó tanszékre a pályázat Bécsben lesz s rendelje el a tanács, hogy a jelöltek úm. Pataki Sámuel (secundus), Barra Ferenc és Szegedy Sámuel a kitűzött terminusra jelenjenek meg. A kitűzött terminus május 18. Elég gyors intézkedés volt. A kért útiköltségről a „viaticum”-ról azonban szó sincs a leiratban. A jelöltek tehát felrendeltettek ad subundum examen.

E szerint vizsgálatnak kellett magukat alávetniök, vagy kellett volna, mert semmi nyoma sincs annak, hogy elindultak volna az akkor bizony hosszú és fáradtságos bécsi útra. Az azutániakról semmit sem tudunk. Csak az augusztus 27-i leiratból annyit, hogy abban hagyattak a tanári kinevezések. Tíz kerek évig egy tanárt sem neveztek ki az intézethez s ez idő alatt Laffer József egymaga képviselte a tanári kart. Tíz év múlva is nem az ígért tudományágak láttattak el tanárral, hanem az állatgyógyászatnak juttattak tanszéket s erre *Fuhrmann Péter* neveztetett ki. Egy néhány évig ketten tanítottak.

1794 előtt már két új tanárral szaporodott a tanári kar, *Etienne András*s és *Molnár Jánossal*. Etienne a vegytant, ásványtant, élettant és a kórtant adta elő, míg Molnár kizárólag a szemészetet tanította. A többi tantárgy maradt a két legrégebb tanár kezében. Laffer József tanította ezután is a három legfontosabb tárgyat: a boncolástant, sebészetet s a szülészetet, Fuhrmann az állatgyógyászatot.

Így indult meg a kolozsvári orvos-sebészi tanintézet s nőtt (1848-ban már hat tagból állott a tanári kar) lassan-lassan odáig, hogy három év híján száz éves múlt után, 1872-ben egyetemmé fejlődött.

*

Az orvos-sebészi tanintézet történetének megírásánál Maiznernek sok nehézséggel kellett megküzdenie az adatok hiányossága miatt. A tanári jegyzőkönyvek, a klinikák törzskönyvei nincsenek meg, s így itt-ott, különösen az első évtizedeknél, a történet hézagokat kénytelen mutatni. Így 1789-ben – írja Maizner – a tanszékek és képviselőik ugyanazok: úm. Laffer József a bonctan, sebészet és szülészet, Fuhrmann Péter az állatgyógyászat tanára. Az 1794. évi létszám már négy tanárból áll, a két régi mellett ott találjuk Molnár Jánost és Etienne Andrást. De hogy e két új tanárt melyik évben nevezték ki, arról nem tud beszámolni az intézet történetírója.

Egy hivatalos okmány s egy magánlevél alapján hozzászólhatunk e két kinevezés idejének megállapításához. Az erdélyi Gubernium 1791. évi februárius 26-i kelettel értesíti Maros-széket, hogy Ő Felsége „az ország szemgyógyító orvosát, Molnár Jánost az Academia Professorai közé számláltatni parancsolta”. Erre a rendeletre Maros-Torda megye levéltárában akadunk rá, de minden bizonnyal más székek és megyék is megkapták. E szerint Molnár kinevezése 1791-ben történt. Müllersheimi Molnár (Piuariu) János a szemészeti tanszéket töltötte be.

Etienne kinevezését abból a levélből tudjuk meg, melyet Pataki Sámuel (secundus) írt 1793. év december 1-jén Budán időző vizsgázó fiához, melynek Etienne-re vonatkozó része így szól:

„Etienne el-kezdette már a letzkéjét az Academián, Mineralogiát tanit, azt mondják nevetség a dolga, tellyességgel nem tud Deákul, izzad mikor ki akar mondani valamit, a Piaristák belé szólnak s úgy segítik ki. Mert némely urfiakkal vagynak ott Piaristák. Ilyen Professorokat tesznek nekünk!”

E sorokból következtethetünk arra, hogy kinevezése 1793-ban történt, kémiát, mineralogiát, pathológiát, physiologiát és chirurgiát adott elő. Talán meg sem tanult jól

deákul ez a belga származású tanár, mert már 1797. április 20-án meghalt, 46 éves korában. A piaci nagytemplom udvarán „in cinctura Templi” nyugosza örök álmát. Sírja jeltelen.

*

A székely fővárosnak küldött leirat így szól:²

„578. L. 69.

Sacratissime Cæsareo Regiæ et Apostolicæ Majestatis Archi-Ducis Austriæ M. Principis Transylvaniae, et Siculo Comitatus Domini Tui nostri Clementissimi nomine, Illustrissime, Egregii, et Agilis, Frater Nobis Observande, A Benevoli! (?) Salutem, et Gratia Cesareo Regiæ incrementum. – Felséges Urunk ezen Királyi Igazgató Tanátsnak alázatos jelentésére méltóztatott az elmúlt Januáriusnak 27-én költ Udvari Rendelése által kegyelmesen parancsolni, hogy az egész népnek boldogsága előmozdítására a Claudiopoli Academiában a szemgyógyítás tudományánakis különös Tanítás tartassék. Melyre nézve

1-o Az Ország szemgyógyító Orvosát, Molnár Jánost az Akadémia Professzorai közé számláltatni parancsolta.

2-do Az üdö, melyben ezen Professzor maga oktatását az Hazai nyelveken folytatni fogja, minden Esztendőben, Juniusra, Juliusra és Augustusra határozottat, melyet a népnek tudtára adni azon okból is szükséges, hogy a kik maguk bajukban egyébkor ezen Orvoshoz ...-be szoktak folyamodni, az említett három Holdnapok alatt ... ötöt feltalálhassák.

3-tio Ezen Tanításnak halgatására az Orvosi Tudománynak rendszerint való halgatói az Academiánál annál inkább kötelesek lésznek, hogy ezután a kerületbéli, és Városi seb-orvosi Hivatalra senkit sem lészen szabad felvenni, á ki valamint á Bába-mesterségről, és á Marha gyógyításról, ugy a Szem-orvoslásról 's ezekről végzett Examenjéről Bizonyosság-Levelet mutathat.

4-to Sött nem tsak az Academián lévő Tanítványok, hanem a Kerület 's Városi Borbélyok is, á kik ezek iránt valamely Academiától Bizonyóságot nem mutadhatnak részenként 's Esztendőnként á ...-i Academiában befognak hivatni, az hol Husvétől fogva Augustus végéig á Bába, es Marha gyógyítás mesterségében, á mennyiben kinek kinek ezekben hijánossága lészen, Juniuban, Juliusban, és Augustusban pedig á szemorvoslásbanis taníttatni fognak. És ugyan á jelen való Esztendőben a közelebb való Kerületekből ugy mint: ... Vármegyékből és ... Vidékekről, 's az ezekben levő Mező Városokból egy része á Borbélyoknak (hogy az alatt is á környékek egészen Borbély nélkül ne maradjanak) á megnevezett üdőre ...-ra az említett Tudományok tanulására, ezen alkalmatossággal beis hivatnak. Egyszersmind a Tisztségeknek á 5-ta Januarii a. e. no: 10235 l 460. Költ Rendelés á Borbélyok iránt szoros fellyesítés véget ezeknek eszekben juttatik, hogy az emberek élete, 's a közönséges haszon olly könnyü kotzkára ne vettessék, 's Felséges Urunknak az egész nép boldogságára tzelező szorgalmatossága, és az Hazának nevezetes költségei füstben ne mennyenek. Sic fac(?)turis Altefata Sua Majestas denique propensa manet E Regio M. Principatus Transylvaniae Gubernio.

Claudiopoli Die 26-ta Febr. 791.

GC Bánffy

David Székely

Josephus Bistrai senior”

Molnár János elfoglalta tanszékét s megtartotta székfoglaló előadását, melyet 1793-ban nyomtatásban is megjelentetett.

---

² Forrás: Pataki Jenő: Egy leirat a szemorvoslásról 1791-ből. = Orvosi Szemle 9 (1936) No. 8. pp. 373–374. (Részlet)

Tanári kinevezése után nemességért folyamodott, mit a következő 1792. évben meg is kapott „müllersheimi” előnévvel.

Tanári minőségében 1812-ig működött, ekkor lemondott s nyugalomba vonult. Tanszékét helyettesként Pfenningsdorf Antal segédtanár töltötte be három évig, amikor a szemészet tanárává Judenhoffer Mihály neveztetett ki.

Molnár János 1815. március 16-án hunyt el, 74 éves korában.

*

*Incseli Szöts József*³ 1836-tól volt az intézet tanára. Törekvéseibe önzetlen, céljai kivételében bátor, s ott, ahol szükség mutatkozott, áldozatkész férfiú volt.

1797. október 24-én született Kolozsvárt. Az itteni református kollégiumban tanult. 1815-ben iratkozott be a bécsi orvosi egyetemen. 1821-ben kezéhez kapta diplomáját.

Még ebben az évben kikérte az újdonsült orvos tanácsát a gyógykezeltetése végett Bécsbe utazott ifjú Wesselényi Miklós. Naplójában azt írja: „Szöts, Sotin tanítványa, bajomat egy régebbi szenvedések következtetésének lenni állítja.”

Szöts még évekig maradt Bécsben, mint az Allg. Krankenhaus segédorvosa s csak az 1826. év végén jött haza szülővárosába.

Itt mindjárt megkapta a megyei physikusi állást s egyben mint a Karolina országos kórház főorvosává nevezték ki. Ez utóbbi minőségben sokat fáradozott a hanyatlásnak indult Orvos-sebészi tanintézet megmentése érdekében. 1831-ben szervezi az első Orvos-sebészi kórodát, amelyben a különös kór- és gyógytanból – minden díjazás nélkül – szabatos előadást tart a sebészhallgatók részére. S hogy az intézet szükségességét a hallgatók számával igazolhassa, borbélylegényeket ösztökél a beiratkozásra, maga hordozván a beiratkozás s más velejáró költségeket. Évekig tartott ez az áldozatos működése, elérve az intézet megerősödését s elhárítván célbavett megszüntetésének veszélyét, míg aztán 1836. december 27-én a különös kór- és gyógytan nyilv. rendes tanárává neveztetett ki.

Emellett az elbetegesedett Incze Mihály tanszékét is, mint helyettes tanár, ő látta el. Az 1838. évi nyári szünidőig Incze tanszékére ugyanis augusztus 8-án székelyföldvári Szilágyi Miklós neveztetett ki. Így tehát az élettan, az általános kórtan és gyógyszeratan előadásának terhe, melyek magukban is egy egész embert kívánnak, levéttetett vállairól, s ezentúl csak mint a különös kór- és gyógyszeratan és orvosi gyógy-gyakorlat rendes tanára működött.

A szabadságharc után, 1849-ben életbe lépett az Orvos-sebészi tanintézet igazgatósága, ez által függetlenítetett a rom. kath. püspök fennhatósága alól, ami Szabó József, a tanintézet fejlesztését célzó ernyedetlen munkásságának köszönhető. Az igazgatói tiszttel ideiglenes minőségben Szöts bízott meg.

Mint igazgató és tanár, az eddiginél is fokozottabb mérvben viselte lelkén az intézet sorsát s állandóan tekintélyének növelésén munkálkodott. A kórház keretében szülőházat létesített, melyben a sebészek és bábanövendékek gyakorlati kiképzést nyertek s gondoskodott a szülésznők vidékre való kihelyezéséről.

A megyei főorvosi állásban mint tanár is megmaradt pár évig, de 1839-ben e hivataláról lemondott. Úgyis mint megyei főorvos és úgyis mint tanár, állandóan tagja volt az országos egészségügyi tanácsnak (Consensus medicorum). Megkínálták a protomedicusi állással, de – mivel akkor Nagyszebenben kellett volna laknia – nem fogadta el.

Szöts gazdasági téren is vállalkozó és tevékeny ember volt, 1839-ben kibérelte a város világítását és pár évig vesződött vele, sok bosszúsága és anyagi kára volt vele.

Szamosfalván nagy gazdaságot folytatott, híresek voltak a bivalyai. Gazdasági kiállításon díjat is nyert velük, a hölgyek 10 arany díját.

---

³ Forrás: Pataki Jenő: Az incseli Szöts orvosi család. 1760–1887. Szöts József. 1797–1858. In: Pataki Jenő: Erdély Magyar Orvosai. Kézirat Csajkás Bódog hagyatékában.

Az 50-es évek elején özönnel jöttek a legfelsőbb rendeletek – szomorú tanújaként szomorú időknél –, melyeket mind az erőszakos germanizálási szándék szült. Így pl. 1852-ben jött egy rendelet, mely minden állami hivatalnoknak, tehát az orvos-sebészi tanintézeti tanároknak is eltiltotta a teljes vagy körszakáll viselését. Egy másik rendelet a német nyelvet tukmálta rá tannyelvül az intézetre. Szóts Józsefnek jutott a szerencse, hogy 1853. május 2-án az első német előadást megtarthassa. (Ez a rendelet sohasem lépett teljesen életbe, rendszeren vegyesen, magyar és német nyelven folytak az előadások.)

1856-ban betegeskedni kezdett s hosszabb időre Bécsbe, s onnan Gleichenbergbe utazott. Október 17-én, elutazása előestéjén a sebésznövendékek fáklyás zenével tisztelték meg. Betegsége azonban nem javult, tanszékét többé nem foglalta el. 1858. február 14-én tüdővészben hunyt el.

A közegészségügy előmozdítása körüli buzgó tevékenységének elismerésül Ő Felsége 1852. július 24-én kelt legfelsőbb elhatározásával a cs. kir. tanácsosi címet díjmentesen adományozta.

Felesége, Bogner Matild s hat gyermeke maradt hátra, négy fiú s két lány. A fiúk közül ketten mentek orvosi pályára: József és Emil. Előbbi Bécsben maradt és folytatott orvosi gyakorlatot. Mesterséges abortus végrehajtása miatt elítéltetett, amiért a család később sem akart róla hallani.

*

*Csikszeredai Szabó József*⁴ 1838-ban lett az Intézet tanára. 1807-ben született Csikszeredán. Székelyudvarhelyen végezte középiskoláit, azután Gyulafehérvárt bölcséletet és hittant hallgatott. Orvosi tanulmányait Pesten kezdte, majd Bécsben folytatta, utóbbi helyen 1834-ben orvostudorrá avattatott. Mint diplomás orvos nagy utat tett külföldön: volt Göttingenben, Berlinben, Párizsban.

1838-ban neveztetett ki a kolozsvári orvos-sebészi tanintézethez a bonctan és szülészet tanárává, melyet 1858-ban a belgyógyászati tanszékkal cserélt fel. 1860 óta mint az intézet igazgatója működött kir. tanácsosi rangban. Kolozsvárt nagy praxisa volt s dacára nyers modorának, megnyerte a nagyközönség szeretetét. A közügyekben is élénken részt vett, ahol tudományról vagy művészetről volt szó, nevét mindenütt ott lehetett találni. Az Erdélyi Múzeum-Egyletnek alelnöke volt, majd elnöke 1861-ben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók marosvásárhelyi Vándorgyűlésének. Élete alkonyán, 1869-ben országgyűlési képviselőnek választott meg, és e minőségben a tervbe vett kolozsvári egyetem érdekében sokat fáradozott s ezáltal hervadhatatlan érdemeket szerzett.

Pesten halt meg 1872. február 16-án.

*

*Bagyi Joó István*⁵ szintén 1838-tól volt az Intézet tanára. 1806. március 7-én született Bágyon (Udvarhely megyében). Középiskolai éveit Kolozsvárt az unitárius gimnáziumban végezte, az orvosi tanfolyamot pedig Bécsben, s 1833-ban nyerte el tudori oklevelét. 1838-ban neveztetett ki a kolozsvári orvos-sebészi tanintézethez a vegytan és botanika tanárává. Ő volt az első unitárius vallású, akit állami intézethez kineveztek.

Harminc évig működött mint tanár, s sokszor lehetett látni Kolozsvár környékén botanizálni. Györgyfalva és Ajton közt a legelőn egy a viola-félék közé tartozó kék virágú növényt fedezett fel, mely az ő nevéből 'Viola Joói'-nak neveztetett el. Egyszer Brassai

⁴ Forrás: Pataki Jenő: A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanári kara. = Orvosi Szemle 3 (1930) No. 1. p. 5.

⁵ Forrás: Pataki Jenő: A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanári kara. = Orvosi Szemle 3 (1930) No. 1. p. 5.

bácsival heves hírlapi harcot folytatott a harmat és dér keletkezéséről, melyben – állítólag – ő lett a győztes.

1869-ben betegeskedése miatt nyugalomba vonult. Betegsége (gégesorvadás) sokáig kínoztta, míg 1818. december 3-án szenvedéseitől megváltá a halál. Orvosi könyveit az egyetem természettudományi karára, a többit – és gyűjteményét – az unitárius kollégiumra hagyta.

*

V. Ferdinánd király 1846. január 31-i keletkezéssel a kolozsvári orvos-sebészi tanintézethez a „különös elméleti sebészet” s a „sebészi gyógy-gyakorlat” tanárává nevezte ki *Pattantyus Ábrahám Bogdánt*.⁶ Egyszerre szép tér és alkalom nyílt tehetségének kifejtésére. Képzettsége mellett ügyes kezű és szerencsés műtő volt. Pár évig zavartalanul működött, de a szabadságharc végül az ő helyzetét is megváltoztatta. (...)

*

*Nagel Emil*⁷ 1852-ben került az Intézethez. 1817. január 30-án Makón született. Aradon és Szegeden járt iskolába, az orvosi tanfolyamot Bécsben végezte. Az Allg. Krankenhaus sebészi osztályán előbb gyakornok, azután ösztöndíjas műtőnövendék volt.

Temesvárt telepedett le s 1848-ban az ottani katonai kórház egyik osztályát, mint rendelő orvos vette át. Aztán a császári 5. tábori kórháznál tett szolgálatot, s nemsokára Pesten a Ludoviceumban a szem- és sebészi osztály főnöke lett. Innen neveztetett ki 1852-ben a kolozsvári orvos-sebészi tanintézet sebészeti tanszékére – a tanári kar véleményének mellőzésével – tanárnak, ahol 16 éven át működött kir. tanácsosi rangban.

Betegeskedése miatt 1868-ban lemondott, s Bécsben, Győrben, majd Budapesten élt, ez utóbbi helyen 1892-ben bekövetkezett haláláig.

*

*Lenhossék József*⁸ 1854-től működött az Intézetben. 1818. március 20-án született Budán. Az orvosi tanfolyam mind az öt évét Pesten végezte, ekkor Bécsbe ment a bonctanban való magasabb kiképeztetése végett, azután Pesten lett tanársegéd. 1852-ben újra Bécsbe ment, s Brücke mellett két éven át dolgozott, és Hyrtl és Rokitsky előadásait hallgatta.

A kolozsvári orvos-sebészi tanintézethez 1854 augusztusában nevezték ki a bonctan tanárává. Tanárságának mindjárt a második évében, a legszigorúbb télben, karácsonykor nem riadt vissza kocsin Pestre s innen Bécsbe utazni, hogy az akkori bécsi minisztert, Leo Thun grófot azon rendeletének visszavonására bírja, mellyel a magyar nyelven tartott előadásokat be kívánta szüntetni. Fáradozását siker követte.

Kolozsvárt 1858 szeptemberéig működött, ekkor a leíró és tájbonctan rendes tanárává neveztetett ki a pesti egyetemre.

*

---

⁶ Forrás: Pataki Jenő: A narkózis első alkalmazója Erdélyben. Danczkai Ábrahám Pattantyus Bogdán. 1817–1865. In: Pataki Jenő: Erdély Magyar Orvosai. Kézirat Csajkás Bódog hagyatékában. (Részlet.)

⁷ Forrás: Pataki Jenő: A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanári kara. = Orvosi Szemle 3 (1930) No. 1. p. 5.

⁸ Forrás: Pataki Jenő: A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanári kara. = Orvosi Szemle 3 (1930) No. 1. p. 6.

Franz Zahn-t⁹ a baromkór- és gyógytan tanárának 1856-ban nevezték ki. Minthogy azonban öt év alatt nem tudott megtanulni magyarul, tanszékéről 1861-ben lemondott s Bécsben az állatgyógyintézetben kapott alkalmazást mint tanársegéd, cs. kir. főállatorvosi ranggal.

*

Rövid három évig (1857–60) volt Kolozsvárt az élettan tanára *Jendrassik Jenő*.¹⁰ 1824. november 18-án született Kapnikbányán. Iskolái végeztével jogi, majd bölcséleti és szépirodalmi tanulmányokkal foglalkozott, egy évet a technikán is töltött, míg végre 1847-ben az orvosi pályára szánta rá magát. 1853-ban nyerte el a diplomáját Bécsben. A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanárává 1857 júliusában neveztetett ki, de már 1860 szeptemberében a Czermak lemondásával megüresedett élettani tanszéket nyerte el a pesti egyetemen.

Egy levél fekszik előttünk, melyet Jendrassik Jenő fiatal orvos írt Pataki Dániel kolozsvári orvoshoz Bécsből. Ebből megtudhatjuk, hogy Jendrassik ekkor még nem gondolt egyetemi tanszékre s más irányban igyekezett érvényesülni.

Azt tudjuk, hogy tanulmányai befejezése után két évig volt műtőnövendék, aztán 1855-ben koleraorvos Erdélyben. Innen visszamenve Bécsbe csak ekkor kezdett az élettan tüzetesebb tanulmányozásához Brückenél és Ludwignál. De nem ez volt a fő célja, ugyanis erdélyi tartózkodása alatt Kellermann miniszteri tanácsos egy szemorvosi állást helyezett számára kilátásba abban az esetben, ha a szükséges ismereteket megszerzi. Így Bécsbe való visszatértekor kizárólagos törekvése nem az élettan tanulmányozása volt, hanem főleg a szemészetben való jártasság elsajátítása s különösen a műtési szemészetnek szentelte idejét.

A kórház szemészeti osztályára nem volt esélye bejuthatni, ezért Bécs kiváló szemorvosaitól tanult. Megszerezvén a megkívántató szemorvosi készséget, jelentkezett Kellermannnál s elhatározott szándéka volt elfogadni a vidéki szemorvosi állást. Kellermann arról tudósította, hogy szemorvosi állás jelenleg nincs üresedésben, csak a nagyszebeni kórház megnyitása után lesz egy ily állás betöltendő, de addig is Kolozsvárt vagy Károlyfehérvárt foglalhat el körorvosi állást. Jendrassik – mint írja – nem határozott. Kolozsvárnak előnyt adna, mégis szeretné előbb az ottani orvosi körülményeket ismerni. Ez a célja az 1856. június 18-án kelt német nyelven írt levélnek, melyre a múlt évben Kolozsvárt tapasztalt barátságos fogadtatása bátorítja fel. Őszinte tanácsért fordul tehát Patakihoz s kérdi, vajon egy új orvosnak lehetnek-e ott kilátásai s közepes praxisra tehetne-e szert?

„Abban az időben – írja – Ön kész volt a törvényszéki-orvosi állásról lemondani s ezt nekem felajánlani. Azért arra kérem sziveskedjék tudomásomra hozni, hogy Nagyságod hajlandó-e most is felajánlani, vagy pedig ezt már valaki másnak felajánlotta?”

Nem ismerjük a levélre adott választ, de a helyzetet a kolozsvári orvos-sebészi tanintézet élettani tanárának, Marussy Istvánnak 1856-ban bekövetkezett halála oldotta meg. E tanszékre özönével jelentkeztek a pályázók, köztük Jendrassik is, s 1857. július 1-jén őt nevezték ki az élettan, kór- és gyógyszeratan rendes tanárává. Ez a tanárság aztán lépcsőül szolgált a budapesti élettani tanszékhez.

*

⁹ Forrás: Pataki Jenő: A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanári kara. = Orvosi Szemle 3 (1930) No. 1. p. 6.

¹⁰ Forrás: Pataki Jenő: A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet tanári kara. = Orvosi Szemle 3 (1930) No. 1. p. 6. + Pataki Jenő: Orvosok levelei. = Orvosi Szemle 7 (1934) No. 5. p. 161.

*Maizner János*¹¹ a szülészet tanára volt a kolozsvári orvos-sebészeti intézetben (1859-től), később egyetemi tanár lett. Elődei Szászország Meisen nevű városából menekültek Csehországon át Magyarországra 1756-ban, II. Frigyes porosz király pusztító csapatai elől, s Vácon telepedtek le. Itt született Maizner János 1828. május 24-én. Atyja: Maizner Sámuel, anyja: Spitzer Julianna. A váci piaristák gimnáziumában végezte középiskoláit s a kétéves filozófiát, aztán a pesti egyetem orvosi karára iratkozott be. Alighogy megkezdte tanulmányait, kiütött a szabadságharc, az egyetemet bezárták s mindjárt félbe is kellett hagynia azokat. Részt vett a március 15-i tüntetésben, de a szabadságharctól távol maradt s tanulmányait magánúton folytatta. Később, 1849-ben Wagner Dániel pesti gyógyszerész családjánál nevelőként dolgozott.

1852-ben elnyervén orvostudori oklevelét, Balassa János mellett volt műtőnövendék, majd a világhírű Semmelweis Ignác Fülöp asszisztense lett. Itt első kézből szívhatta magába professzorának korszakalkotó tanát. Innen vidékre ment, Jászládányban községi orvos volt, Kapnikbányán kir. bányorvos. Mindkét helyen rövid ideig, mert már 1859. június 12-én a kolozsvári orvos-sebészeti tanintézethez a szülészet rendes tanárává neveztetett ki 31 éves korában. Október 3-án vette át a szülőintézet vezetését.

A szülőintézet csak a legszükségesebbekkel volt felszerelve, mégis lehetőség volt benne a gyakorlati tanításra. Az intézet csak 1851 óta állott fenn, addig a szülészetet csak elméletileg tanították, a műtéteket pedig fantomon mutatták be. 1851. március 5-én az igazgatóság felterjesztést tett a cs. k. kormányzósághoz egy nélkülözhetetlenül szükséges szülőkóroda felállítása iránt, s tervezetet adott be. A kormányzóság elfogadta az előterjesztést s megengedte egy szükségbeli szülőintézet felállítását. Ekkor Szabó József tanította a szülészetet. Utána jött Maizner, kit kinevezése azon szép feladat elé állított, hogy Erdélyben bevezesse s meghonosítsa Semmelweis tanait, s az ő szellemében folytasson küzdelmet a gyermekágyi láz ellen. A szülészet mellett kénytelen volt egyes tanszékek megüresedésénél szakmájától teljesen elütő tantárgyakat is előadni. Így Zahn távozásával az állatjárványtant és állati rendészetet adta elő helyettesként, miután a tanárok egyike sem akarta elvállalni s az Igazgatóság őt bízta meg ezzel. Margó Tivadarnak a pesti egyetemre való kinevezése után a törvényszéki orvostant és tetszhaláltant tanította egy éven át.

1872. március 10-én az intézet igazgatójává neveztetett ki. E tisztét rövid ideig viselhette, mert a kolozsvári egyetem felállításával az orvos-sebészeti tanintézet megszűnt, s Maizner ugyanazon év október 29-én az egyetem rendes tanárává neveztetett ki. Egyetemi tanársága alatt is, mint azelőtt, általános praxist űzött, előkelő házaknál volt háziorvos. Ez magyarázza, hogy kisszámú irodalmi működése is többnyire a kinevezése előtti időre esik, melyek az Orvosi Hetilap hasábjain jelentek meg 1858 és 1859-ben.

Csak a 80-as évek közepén túl jelent meg három műve, valamint az Orvosi Hetilap 1859. évfolyamának számaiban 'Történelmi tanulmányok a sebészet köréből' c. értekezése az orvostörténelem iránti érdeklődése és érzéke mellett tanúskodnak.

Feleségétől, Hilóczy Ottiliától egy fiút és három leányt hagyott hátra. Hasonnevű fia szintén orvos lett, Hosszú-Pályiban volt körorvos, s 1902. június 30-án hunyt el.

*

1863-tól volt kolozsvári orvos-sebészeti tanintézeti professzor *Balogh Kálmán*,¹² a későbbi budapesti egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Szolnokon született 1835. szeptember 29-én, hol atyja sóhivatali tisztviselő volt. Az egri líceumban tanult, az orvosi tanfolyamot a pesti egyetemen végezte s itt avattatott 1859-ben orvostudorrá. A nagyhírű Czermak megismervén szorgalmát és tehetségét, tanársegédévé tette s az itt töltött két éven át

¹¹ Forrás: Pataki Jenő: Maizner János. = Orvosi Szemle 4 (1931) No. 6. p. 202.

¹² Forrás: Pataki Jenő: Balogh Kálmán. = Orvosi Szemle 4 (1931) No. 9. p. 304.

a világhírű tudós beavatta őt a bűvárlás és kísérletezés módszereibe, 1863-ban a kórélettanból magántanárrá habilitáltatta magát s még ebben az évben kineveztetett a Pestre távozott Margó Tivadar helyébe a kolozsvári sebészi intézethez rendes tanárnak. Kineveztetése nem ment simán.

A tanári kar a hét pályázó közül első helyen ugyan Balogh Kálmánt jelölte egyhangúlag, de a Schmerling–Nádasdy-féle ál-alkotmányos kormányzat uralma alatt – a nevezettek szellemében összeállított kir. Főkormánysház – a tanári testület által felterjesztett hármas kijelölést merőben mellőzte, a kiválóan képesített Baloghot egészen kihagyta a jelölésből, s a maga emberei közül jelölt ki hármat. Pataki Dániel országos főorvos, mint a kir. Főkormánysház szakreferense ez ellen tiltakozott, s különvéleményt adott be. A kir. Főkormánysház egyetlen illetékes tagjának vétőjét sem vették figyelembe. A döntés egy évnél tovább késett. Az erdélyi Kormányhatalom végre is a tanári kar felterjesztését vette figyelembe, s Öfelsége elé Balogh Kálmánt terjesztette fel kinevezésre, ami 1863. október 16-án meg is történt. Az új tanárnak az élettant, az általános kórtant és gyógyszeriant kellett tanítani, egyúttal köteleztetett a törvényszéki orvostan és tetszhaláltan előadására is.

Balogh Kolozsvárt pár évig működött. Tanszékét 1863. december hó elején foglalta el, s már 1867. július 28-án kineveztetett a pesti egyetemhez a sebészek számára az elméleti orvostan nyilvános rendes tanárává. Ezalatt a nem egészen négy év alatt a kórházban meghonosította a pathológiai anatómiát s mint tanár a modern orvos-természettudomány-iskola művelőjének mutatta be magát. Ebben az irányban működött mint író azokban a nehéz időkben, mikor a magyar orvosi irodalom még csecsemőkorát élte. Úgy tanári, mint írói működését a sokoldalúság és termékenység jellemezte.

Már Kolozsvári tartózkodása előtt – 1860-tól kezdve – rendes munkatársa, később társszerkesztője volt az Orvosi Hetilapnak. Cikkei jelentek meg a Magyar Természettudományi Társulat Közlönyében, a Gyógyszerészi Hetilapban, a Moleschott-féle Untersuchungenben, a bécsi Sitzungs-Berichte-ben, a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítőjében stb. Pesti kinevezéséig nevezett folyóiratokban összesen 72 cikke jelent meg, melyek mindegyike egy-egy tanulmány. Kolozsvári tartózkodása alatt fejezte be 'Az ember élettana' c. kétkötetes könyvét, mely 1864-ben a Marczibányi alapítványból 200 arannyal jutalmaztatott. Az Akadémia ekkor levelező tagjává választotta. 1865-ben jelent meg tollából 'Általános kór és kórjelzés' c. kötete s 1866-ban 'Gyógyszer' -a.

Tanári és szakírói működésének súlypontja budapesti tanári idejére esik, melyet húsz évig viselt s amelynek 1888. július 15-én bekövetkezett halála vetett véget. Két évig tartó vesegyulladás ölte meg. Erdélyhez a majdnem négy évig tartott tanárságának emléke kötötte csak, melyet folytonos munkásságban töltött s eredményekben gazdag volt. Ezért tartottuk helyénvalónak megemlékezni róla.

*

Az orvos-sebészi tanintézet tanára, Joó István, ki az előkészítő tudományokat (természettant, vegytant és növénytant) adta elő, elbetegesedett, s helyettesítésével az 1868–69-iki tanévben *Szöts Emil*¹³ (1843–1887) bízott meg, aki Bécsben szerezte diplomáját, majd hazajött Kolozsvárra, s nyomban megkezdte orvosi gyakorlatát. A tanév leteltével – az egyetem felállítása reményében – a tanszéket nem töltötték be, hanem Szöts megbízatását meghosszabították. Megüresedvén a Karolina-kórház igazgatói állása, erre Szöts neveztetett ki, s e minőségében a kórházi törzsvagyon körüli takarékoskodásával s rendbe hozásával szerzett érdemeket.

¹³ Forrás: Pataki Jenő: Az incseli Szöts orvosi család. 1760–1887. Szöts Emil. 1843–1887. In: Pataki Jenő: Erdély Magyar Orvosai. Kézirat Csajkás Bódog hagyatékában.

1868-ban megházasodott. Elvette Szabó József orvos-sebészi tanintézeti tanár lányát, Szabó Máriát.

1887. szeptember 29-én hunyt el 44 éves korában. A Szöts családban ő volt a negyedik orvos.

*

1869-ben lett a belgyógyászat tanára a kolozsvári orvos-sebészi tanintézetben *Machik Béla*,¹⁴ aki aztán az egyetemen tanított tovább. 1839. augusztus 7-én Zágrábban született, atyja Machik József műegyetemi tanár, anyja Shufflay Eugenia volt. A szülői háznál gondos nevelésben részesült; atyja – ki az ügyvédséget hagyta ott a tanári pályáért – mindent elkövetett, hogy őt gyermekét, dacára nem fényes anyagi helyzetének, tudományos kiképzésben részesítse. Béla fia az orvosi pályára ment s tanulmányait a pesti és bécsi egyetemen végezte. Már mint orvostanhallgató magára vonta tanárai és ismerősei figyelmét s jogos volt a feltevés, hogy benne sokat fog nyerni úgy a szenvedő emberiség, mint maga az orvostudomány.

Mint tanuló írt egy szakértekezést az inszövetről, mely 'Beiträge zur Kenntniss der Sonnengewebes' c. alatt jelent meg Bécsben 1859-ben. Pesti medikus korában megnyerte a Domján–Poór-féle jutalmat mint társai között a legjobb diagnosztá. Minden reményt azonban derékba tört a könyörtelen sors. Korai halála egyszerre megsemmisített törekvéséhez, ambíciójához, szorgalmához s nagy tudásához fűzött minden várankozást. Úgyszólván az előkészítéssel, tudományának gondos megalapozásával telt el rövid élete, melyre nem sajnálta szentelni ifjúságának minden idejét.

1863-ban avatták orvostudorrá s a pesti orvosi kar a Schordann-féle ösztöndíjjal külföldre küldte. A német egyetemeket látogatta. Berlinben hallgatta Frerichst, a híres diagnosztát, Schönlein tanítványát és a belgyógyászati katedrán utódát; Traubet, a kísérleti pathologia megalapítóját s a nagy Virchowot. Bécsben az elmeorvóságot tanulmányozta, s az országos elmeorvósintézetben másodorróssá neveztetett ki.

1865-ben jött haza s a pesti Rókus-kórházban működött, hol főleg a tüdő- és szívbetegségeket tanulmányozta s értékesítette a tudomány legújabb vívmányait, és berlini tanulmányait. Már a következő évben mint koleraorvos a katonakórházban alkalmaztatott. Működésével kiérdemelte a koronás arany érdemkeresztet. Mint koleraorvos Trencsén megyében is fáradozott a járvány megszüntetésében, s ekkor maga is megbetegedett kolerában. Szerencsésen felgyógyulván rövid ideig tanársegéd volt a pesti belgyógyászati klinikán. Mint ilyen hivatott meg az elmebeteg Sarolta császárné orvosául Miramaréba. Céltalannak tartván itt sokáig időzni, minthogy a császárnén segíteni nem lehetett, elbocsátását kérte, amit meg is nyert. Megtette jelentését az udvarnál s megkapta rövid működéséért a kitüntetések, a belga királytól a belga Lipót rendet, Bécsben a Ferencz József rendet.

Tudományszomja egy újabb berlini tanulmányútra készítette, s Virchow, Griesinger, Frerichs, Graefe és Du Bois-Reymond előadásait hallgatta s intézeteikben dolgozott. Machik Béla maga elé tűzött céljait most érte el. E tanulmányútról hazatérve 1869. július 29-én kineveztetett a kolozsvári orvos-sebészi tanintézet általános kór- és gyógyszer-tani tanárává s egyszersmind megbízott a Szabó József képviselővé választásával megüresedett belgyógyászati tanszék helyettesítésével. Ekkor már a kolozsvári egyetem felállításának kérdése el volt döntve, s a tanintézethez történt többi kinevezések is (Török Aurél, Brandt József, később Genersich Antal, Schulek Vilmos) már a felállítandó orvosi egyetemre való tekintettel történtek.

---

¹⁴ Forrás: Pataki Jenő: Machik Béla. = Orvosi Szemle 4 (1931) No. 7. p. 243.

Az egyetem szervezésekor Machik a belgyógyászat ny. rendes tanárának neveztetett ki. A fiatal tanár nagy ambícióval látott feladatának, s töltötte be a rábízott tanszéket. A szakirodalomban neve nem fordul elő. Elméjét egy még Du Bois-Reymond intézetében keletkezett eszméje foglalkoztatta állandóan, mely hivatva lett volna egy új aerát teremteni a diagnosztika terén. Eszméjének kifejtésében s közzétételében elfoglaltsága s betegsége volt akadályul. Betegsége miatt az 1874/75. tanévben szabadságon volt, úgyszintén az 1878/79. évben is. Hiába kereste a gyógyulást Olaszország enyhe ege alatt, hová feleségével Bornemisza Zsuzsanna bárónővel utazott, a kór haladt előre s ölt. Budapesten édesatyjánál hunyt el 1879. év július 13-án, 40 éves korában.

Egész élete egy ígéret volt, s hogy annak is maradt, nem rajta múlt.

*

1869-től volt orvos-sebészi tanintézeti professzor *Ponori Török Aurél*,¹⁵ a későbbi kolozsvári és budapesti egyetemi tanár, Török [Thewrewk] József író és polihisztor és Ax Mária fia. 1842. február 13-án született Pozsonyban. A család erdélyi származású, a Hunyad megyei Ponor kisközségből valók, s Aurél nagyatyja, János a XVIII. század végén nemességüket per útján igazolta. Azóta a család minden tagja régi írásmód szerint Thewrewk-nek írta nevét, kivéve Aurélt, aki praktikus pályáján az egyszerűen írt Török nevet megfelelőbbnek találta.

Középiskoláit Pesten, az orvosegyetemet Bécsben végezte. A pesti egyetem élettani intézeténél Jendrassik oldalán két évet töltött s innen neveztetett ki 1869. július 29-én az orvos-sebészi tanintézethez az elméleti orvostan, valamint az ezzel egybekapcsolt törvényszéki orvostan tanárává. Az első évben túlságosan sok munka nehezedett vállaira, tantárgyai voltak: élettan, szövettan, orvosi természettan, kórbonctan, törvényszéki orvostan és tetszhaláltan. Már a következő évben a kórbonctan külön tanszéket kapott s a törvényszéki orvostan és tetszhaláltan ehhez csatoltatott.

Kinevezésekor az élettani intézet két kis szobából állott, melyek egyike egyúttal tantermül is szolgált. A kolozsvári egyetem felállításakor Török Aurél is egyetemi tanárrá neveztetett ki, természetesen ekkor már kizárólag csak az ember-élettan tanszékére. Mint egyetemi tanár nagyobb helyiséget kapott. Az intézet a jezsuitáknak un. ó-collegiumi-épületében, mely jelenlegi, központi egyetemi épület nyugati szárnyának helyén állott – a Beltorda utcára néző homlokzattal – a többi intézethez viszonyítva aránylag eléggé terjedelmes helyiséget kapott. 20–25 hallgató befogadására alkalmas tanterem, négy kisebb szoba, egy négyablakos elrekesztett, világos folyosó laboratóriumi munka céljaira, és a kísérleti állatok tartására szolgáló pincehelyiség alkották az intézetet. Ebben az intézetben dolgozott, tanított 1878-ig, amikor átment a bonctani tanszékre.

1881 őszén őt nevezték ki a Budapesten akkor felállított embertani tanszékre. Közben az 1880. évet Párizsban töltötte, P. Broca embertani intézetében. Budapestre költözése után kizárólag anthropológiával foglalkozott, s ezen a téren nagy és értékes irodalmi munkásságot fejtett ki. Berlinből nősült, gyermekei nem voltak.

Irodalmi működése gazdag. Első dolgozatai 1864-től kezdődően a 'Gyógyászat'-ban jelentek meg, később az 'Orvosi Hetilap'-ban publikált. Lefordította Wilhelm Wundt 'Az ember élettanának kézikönyve' c. kétkötetes könyvét.

1892. szeptember 2-án hunyt el Budapesten.

*

---

¹⁵ Forrás: Pataki Jenő: Ponori Török Aurél. = Orvosi Szemle 4 (1931) No. 10. p. 334.

*Az utolsó tanári kar*¹⁶ a kolozsvári orvos-sebészi tanintézetben még azon a határon innen van, mely időhatárt az erdélyi orvosok arcképeinek s vázlatos életrajzaiknak közlésénél kijelöltünk. Az egyetem erdélyi orvosi kultúránk s orvosi életünk egy új korszakának kezdetét jelenti.

A küszöbön álló egyetem orvosi karának reménybeli tanárai – mind fiatal erők – egy képet idéznek emlékünkből, megelevenednek lelki szemeink előtt s látjuk őket tele becsvággal, életkedvvel, a jövőbe vetett hittel és reménységgel. Az érzések és törekvések közössége közelebb hozza egymáshoz az embereket, közvetlenebbé teszi az érintkezést s családiasabbá az egymásközi viszonyt. E jó viszony ápolására nem valamely kávéház törzsasztalánál jöttek össze, hanem magánházánál, Pataki Dániel protomedicus vendégszerető házában. A napi munka után du. 5 és 8 óra között volt az összejövetel. Itt beszéltek meg a szakdolgozatokat, a közegészségügy terén tapasztalt hiányokat és tennivalókat, a napi eseményeket. Ki részt vett a beszélgetésben, ki meg olvasott. Meg lehetett itt kapni az Orvosi Hetilapot, a Gyógyászatot, a Wiener Medizinische Press-et és Zeitung-ot, a Kolozsvári Közlönyt, egy pesti politikai lapot, járt a Vasárnapi Újság, sőt a Gartenlaube is.

Gyakori vendége volt ezeknek a délutáni orvosi összejöveteleknek az arisztokratikus megjelenésű Machik Béla, az elegáns, ruganyos járású Török Aurél, a szikár Brandt József, aki Pest felett elnézve csak Bécset látta a tudomány forrásának, a szelíd természetű, jó Mina János, a legidősebb (40 év körüli) Maizner János a társaság elmaradhatatlan, mindennapos tagja s mások. Az azelőtti években Brandt elődje, Nagel Emil is mindennapos tag volt, aki mindent (különösen a kenyeret) előbb megszagolt, mielőtt a szájába tette.

Négyen-öten voltak, mikor legkevesebben jöttek össze. Mindenkinél kijárt egy csésze kávé kiflivel. Maizner kávéja, ha készt is, félretéve várta a gazdáját. Maizner a köszönés után azonnal az újságokba temetkezett, öt cm-nyire tartva a szeme előtt. Szólhatott hozzá bárki, ő a fejét fel nem vette az újságból, csak folyton mondogatta: igen-igen, igen-igen. Ha a lapokkal készen volt, akkor aztán elevenen és kedvesen elbeszélgetett. Képviselte az Eleven Újság 'hírek' rovatát. Igen-igen ilyen patriárkális jó viszony volt az orvosok között – akkoriban.

---

¹⁶ Forrás: Pataki Jenő: Az utolsó tanári kar a kolozsvári orvos-sebészi tanintézetben. = Orvosi Szemle 4 (1931) No. 7. p. 247.

